

UNIJATI U HRVATSKOJ

Povijest 400 godina Unije

Lukrecija Špoljar



Kardinal Roberto Bellarmino izdao je potvrdu da je vladika Simeon Vratanja „sklopio jedinstvo s Katoličkom crkvom, ispovjedio katoličku vjeru, obećao vjernost papi, a papa ga je zauzvrat priznao kao prvoga episkopa vjernika grčkoga obreda u Ugarskoj, Slavoniji, Hrvatskoj i na rubnim dijelovima Kranjske“.

Unijatska crkva, popularno zvana grkokatolička, ove godine svečano će proslaviti 400. obljetnicu svoga postojanja u Hrvatskoj. Naime, prije 400 godina je odlučeno na Saboru u Marči sjedinjenje s Katoličkom crkvom, uz uvjet zadržavanja bizantskoga obreda. Pojasnit ćemo kako je došlo do te unije i što je ona sve donijela sa sobom te kako se održala sve do danas.

Političke prilike u 16. i početkom 17. stoljeća

Povijest hrvatskoga naroda uvelike su obilježile provale Turaka Osmanlija, koje su bile posebno intenzivne u 16. stoljeću. U prvoj polovici toga stoljeća osvojili su veći dio Slavonije i uspostavili tri sandžaka: požeški, cernički i srijemski. Kako je u narodu poznato da „kud prođu Turci, trava ne raste“, tako je i stanovništvo s tih područja ili stradalo, ili odvedeno u ropstvo, ili je bježalo u unutrašnjost. Veliki hrvatski vlastelinski i crkveni posjedi bili su napušteni. Turci su počeli naseljavati na ta područja uglavnom Vlahne pravoslavne vjere iz sjeveroistočne Bosne.

Nekada slavno hrvatsko kraljevstvo svedeno je na „reliquie reliquiarum“, kralj Ludovik II. je poginuo u Mohačkoj bitci (1526.) i spas se traži u novomu kralju Ferdinandu Habsburgu, izabranomu na Saboru u Cetinu. Kralj se obvezao da će u Hrvatskoj uzdržavati određen broj vojske za obranu od Turaka i uz granicu postaviti jake utvrde. Obećano je učinio: uz granicu su osnovane kapetanije, a kasnije i krajinje: Primorska, Hrvatska ili Karlovački generalat, i Slavonska ili Varaždinski generalat. To je područje nazvano „Vojna krajina“ i bilo je pod direktnom upravom Dvorskoga ratnog vijeća u Grazu.

Kako na tome području zbog spomenutih razloga nije bilo ni približno dovoljno stanovništva za valjanu obranu, kralj Ferdinand vidi dobru priliku i nudi zaštitu i bolje životne uvjete za prijelaz na drugu stranu ovih skupina Vlaha koje su Turci doselili na granicu novoosvojenih područja radi zaštite granica, prikupljanja podataka i sudjelovanja u ratnim pohodima, sve s namjerom da ih „iskoristi“ za isti „posao“. Inače su takve skupine Vlaha i prije prelazile granicu, već krajem 15. stoljeća, neposredno nakon pada Bosne pod Turke. To su bile uglavnom nomadske skupine Vlaha, ali bilo je među njima i vojnika. Nazvani su uskocima ili prebjezima zbog načina na koji su prešli na kršćansku stranu. Prvi Vlasi koji su došli u Hrvatsku bili su oni koji su se 1530. naselili na Žumberak, a otada su njihova doseljavanja sve češća. Većina ih se doselila između 1590. i 1610. na prostore Karlovačkoga i Varaždinskoga generalata i oni su bili oslobođeni od svih ovisnosti o domaćoj vlasti bana i Sabora, kao i od davanja poreza. Bili su podložni jedino vojnim vlastima.

Naziv „vlah“ održao se danas u pejorativnomu smislu kao sinonim za pravoslavce u Hrvatskoj. Inače, Vlasi su potomci romaniziranih Kelta, Ilira i Romana, stanovnika Balkana koji su prihvatili pravoslavnu vjeru. Oni dolaze s istočne obale Drine i iz oblasti Vlaške (između Karpata i Dunava) u današnjoj Rumunjskoj s prodorima Turaka u istočnu Bosnu. Postojali su i hrvatski katolički Vlasi na Dinari i Velebitu. Oni su se tamo povukli nakon dolaska Hrvata.

Godine 1593. Turska je vojska doživjela prvi veliki neuspjeh u bitci kod Siska. Upravo je taj događaj bio velik poticaj za bijeg vlašškoga stanovništva iz istočne Slavonije u slobodne dijelove Slavonije. Tako su Vlasi naselili krajem 16. stoljeća veći dio okolice Ivanića, zemljišta koja su pripadala Zagrebačkoj biskupiji i pojedinim vlastelinima. Hrvatski su staleži pokrenuli pitanje novih doseljenika tražeći da im budu podanici i plaćaju za uživanje zemlje. To je pitanje riješeno tek 1627., nakon buna Vlaha u Rovišću, kada car Ferdinand II. izdaje uredbu kojom daje pravo Vlasima na nesmetano uživanje vlastelinskih i crkvenih imanja jer su podložni jedino zakonitim ugarskim kraljevima. Hrvatski sabor je 1629. nudio Vlasima slobodu, položaj i prava koja su im dana od strane cara ako se pridruže hrvatskoj kraljevini, no oni su to odbili. „Statuta Vlachorum“ zajamčila su Vlasima ivanićke, križevačke i koprivničke kapetanije sva prava od strane cara.

Utemeljenje Marčanske eparhije

S doseljenjem pravoslavnoga vlašškoga stanovništva dolazili su i njihovi svećenici, uglavnom monasi. Na samu početku 17. stoljeća u Marči se nalazi skupina monaha s njihovim arhimandritom Simeonom, prozvanim još „Vratanja“ – 1607. potvrđen od strane pečkoga patrijarha za „zapadne zemlje“ – „Vrataniju“. Marča je u vrijeme Ilirika bila na trasi rimske ceste prema Čazmi, a nekoliko stoljeća kasnije je bila u posjedu ivanovaca. Novopridošli monasi sagradili su na ostacima nekadašnje crkve Svih svetih samostan svetoga Mihaela Arkandela i tu se nastanili.

U to je vrijeme na zagrebačkoj biskupskoj stolici bio Petar Domitrović, a župnik u Kloštar Ivaniću bio je Martin Dubravić. Obojica su bili vlašćoga podrijetla, potomci onih ranije doseljenih Vlaha koji su prihvatili katoličku vjeru, i nisu imali problema s uspostavljanjem kontakta s novopridošlim Vlasima. Dubravić je već ranije razvijao dušobrižničku djelatnost među Vlasima, a mnogi susreti s monasima i njihovim episkopom Simeonom rezultirali su spoznajom o potrebi prihvaćanja jedinstva s Katoličkom crkvom, što prihvaća i biskup Domitrović.

Dana 24. ožujka 1611. Simeon je okupio vojvode, koji su ujedno bili i predstavnici naroda, i pročitao im pismo biskupa Domitrovića koji im nudi jedinstvo s Katoličkom crkvom. Svi su pristali na taj prijedlog uz uvjet da se najprije konzultiraju s carem i kraljem Ferdinandom i graničarskim časnicima.

Ferdinand je imenovao Simeona episkopom i naredio mu da istrijebi sve ono što nije u skladu s pravom kršćanskom vjerom.

Nakon pristanka monaha i narodnih predstavnika i ovlaštenja vladika Simeon odlazi u pratnji Martina Dobrovića u Graz po preporučena pisma papinskoga nuncija pa nastavlja dalje do Rima kako bi ispovjedio katoličku vjeru i priznao papu kao vrhovnoga crkvenog vladara u ime svoga naroda.

Kardinal Roberto Bellarmino izdao je potvrdu da je vladika Simeon Vratanja „sklopio jedinstvo s Katoličkom crkvom, ispovjedio katoličku vjeru, obećao vjernost papi, a papa ga je zauzvrat priznao kao prvoga episkopa vjernika grčkoga obreda u Ugarskoj, Slavoniji, Hrvatskoj i na rubnim dijelovima Kranjske“.

Papa Pavao V. izdao je i dekret kojim je kanonski osnovan samostan sv. Mihaela Arkandela i za opata postavljen vladika Simeon te daruje zemljište koje je pripadalo nekadašnjoj crkvi Svih svetih Simeonu i njegovim nasljednicima. Simeon se vraća u Marču te u narednim godina održava vrlo dobre odnose s Rimom, zagrebačkim biskupom i carem. Simeon je ozbiljno i vjerno shvaćao i održavao zajedništvo s Katoličkom crkvom.

Grkokatolici?

Rimokatolici i grkokatolici sklopili su svojevrstnu uniju. Ispovijedamo istu vjeru, molimo isto Vjeronanje i na vjeronauku učimo iste istine vjere. Primamo istih sedam sakramenata. Pripadamo istoj zajednici, nasljednici smo Petrove crkve i rimskoga biskupa smatramo njegovim nasljednikom. Međusobno se možemo ženiti i udavati, ispovijedati jedni kod drugih, pričešćivati...

Ipak, razlika je očita i oni koji nisu upućeni smatraju upravo zbog vidljivih razlika da su rimokatolici i grkokatolici nespojivi – „nebo i zemlja“. Koje su to razlike?

„Unijati“ ili „grkokatolici“ ili „vjernici istočnoga (bizantskoga, grčkoga) obreda“ križaju se s tri prsta. Negativne konotacije pobuđuje činjenica da se i pravoslavni vjernici križaju s tri prsta. Bitno je ovdje napomenuti da su se i zapadni kršćani sve do 13. stoljeća križali s tri prsta te je to označavalo tri božanske osobe.

U euharistiji se razlika očituje u pričesnomu kruhu. Grkokatolici slave euharistiju s kvasnim kruhom, rimokatolici beskvasnim kruhom. U oba se slučaja radi o pšeničnomu kruhu koji se pretvara u Tijelo Kristovo. Također se zadržao i običaj pričešćivanja pod obje prilike, Tijela i Krvi Kristove.

Crkve se razlikuju arhitekturom. Grkokatoličkim crkvama dominiraju ikonostasi koji su prepuni svetih slika i raznih biblijskih motiva, osoba, događaja. Praktična svrha ikonostasa je ta što je on takozvani „katekizam za nepismene“, ali i njegovo potpuno odjeljivanje vjernika od oltara. Tako se zapravo pretvorba događa izvan vidokruga zajednice, a pristup oltaru ima samo vršitelj slavlja i eventualni suslavitelji. Crkve se obično grade u „bizantskomu“ stilu čije su bitne karakteristike tlocrt grčkoga križa, kupola i mozaik.

Najočitija razlika jest pitanje celibata. Rimokatolički svećenici se ne žene i svećenikom ne može postati već oženjen muškarac (iznimka je udovac). Za razliku od njih, grkokatolički svećenici imaju pred sobom izbor: ili će se oženiti prije svećeničkoga ređenja ili će živjeti celibat. Jednom zaređeni svećenik više ne može stupiti u brak ni u kojemu slučaju. Biskupom može postati samo onaj koji je neoženjen.

To su one najvidljivije i najznačajnije razlike. Također, grkokatolici imaju svoj red liturgije, svoj misal; liturgija se održava prema grčkomu obredu, jezik u liturgiji je staroslavenski, a zadržali su i julijanski kalendar.

Ukratko, grkokatolici su zadržali istočni obred vršenja liturgije, zato neodoljivo podsjećaju na pravoslavce, ali važno je ovdje naglasiti da su rimokatolici i grkokatolici ustvari samo dvije verzije istoga. Ispovijedamo istu vjeru, samo obrede vršimo na različite načine. Mi smo dvije sestre koje imaju zajedničku majku – Crkvu.

Kraj Marčanske i osnivanje Križevačke biskupije

Nasljednike vladike Simeona do 1661. posvećivao je za episkope u Peći patrijarh Srpske pravoslavne crkve. Biskup Gabriel Predojević dobio je naslov „Vretanijski“. Njegov nasljednik Vasilije Predojević dobio je naslov „svidničkoga biskupa“. Tu mu je titulu dodijelio car Ferdinand po Svidničkoj biskupiji rimskoga obreda koja je postojala u Ugarskoj i nestala za vrijeme turskih provala. Problemi oko te titule nastavit će se i kod nasljednika. Gabriel Mijakić je također imao problema zbog titule „Svidnički“, ali veći mu je problem zadala osuda za sudjelovanje u zrinsko-frankopanskoj uroti te je bio utamničen na 16 godina.

Pavao Zorčić je jedan od najznačajnijih marčanskih vladika. U početku je nailazio na otpor monaha jer je bio imenovan za vladiku na prijedlog zagrebačkoga biskupa, no otpor je popustio nakon što su vidjeli da ne predstavlja nikakvu opasnost latinizacije obreda i sl. On je osnovao sjemenište u Zagrebu.

Za vladavine Izaije Popovića, koji dobiva naslov „Platejski“, biva oslobođen teritorij cijele Slavonije i Srijema nakon poraza turske vojske kod Beča. Uslijedilo je povlačenje pravoslavaca i klera s pećkim patrijarhom Arsenijem Crnojevićem (Čarnojević). Car Leopold, brinući se samo za svoj probitak, daje patrijarhu Arseniju diplomu po kojoj smije vizitirati sve župe i manastire, svećenike i monahe koji opslužuju grčki obred. Skinuvši s vladičanske stolice već neke druge vladike, želio je to učiniti i u Marči, ali ipak nije uspio.

Nasrtaji pravoslavnih vladika nastavili su se i kasnije, sve su više onemogućavali vladanje

mračanskih vladika, a u pomoć nisu stizale ni carske ustanove ni crkvene institucije. Postavljali su svoje vladike na mjesto grkokatoličkih, preuzimali župe... Otišli su tako daleko da su 1735. pristaše vladike Filipovića za vrijeme odsutnosti marčanskoga vladike Silvestra Ivanovića nasilno provalili u samostan u Marči i maltretirali monahe te otuđili veći dio vrijednih predmeta iz crkve i manastira. Odmah potom pokrenuta je istraga koja se odužila do 1738. i završila odlukom da se manastir vrati zakonitim vlasnicima – marčanskim monasima. Filipović i sljedbenici naravno nisu bili zadovoljni odlukom te su 28. lipnja 1739. zapalili manastir i crkvu svetoga Mihaela Arkandela.

Tada je reagirala carica Marija Terezija, povela je istragu protiv Filipovića i naredila ukinuće njegova episkopata.

Vladika Gabriel Palković molio je od carskih vlasti da se Marča vrati sjedinjenim katolicima, ali su i pravoslavni predstavnici svim silama željeli Marču. Nepopustljivost Marije Terezije primorala ih je da pristanu na odreknuće od Marče, ali su kao uvjet odredili da se ona ne dodijeli ni grkokatolicima. Carica je naposljetku Palkoviću i monasima dodijelila Preseku kraj Križevaca. Tu je, nažalost, završila povijest Marčanske sjedinjene eparhije.

Vladika Bazilije Božičković će i kasnije imati problema s pravoslavnim vladikom koji je nastojao pod svoju jurisdikciju staviti sjedinjene uskoke na Žumberku.

Na molbu carice Marije Terezije papa Pio VI. bulom „Charitas illa“ od 17. srpnja 1777. godine osniva Križevačku biskupiju. Prvim je

biskupom imenovan Bazilije Božičković, koji je ujedno bio i posljednji marčanski biskup. On seli sjedište u Gornji Tkalec kod Vrbovca, a tek 1881. Križevci postaju sjedište Križevačke biskupije.

Križevački su biskupi bili Jozafat Bastašić, Silvestar Bubanović, Konstantin Stanić, Gabrijel Smičiklas, Đuro Smičiklas, Ilija Hranilović, zatim Julije Drohobeczky, koji je zaslužan za temeljitu obnovu katedrale po nacrtima Hermana Bolléa uz pomoć Izidora Kršnjavoga; nadalje Dionizij Njaradi između dva rata, Janako Šimrak, koji je bio žrtva komunističkoga režima. Danas je biskup Nikola Nino Kekić.

Umjesto zaključka

Križevačka biskupija obuhvaća grkokatolike ne samo u Hrvatskoj, već i u Bosni i Hercegovini te Sloveniji. Pripada Zagrebačkoj metropoliji, stoga je biskup sufragan zagrebačkoga nadbiskupa i metropolita.

Najznačajnije crkve su katedrala Presvetoga Trojstva u Križevcima, konkatedrala sv. Ćirila i Metoda u Zagrebu, spomen-crkva Navještenja Marijina u Pribiću.

Srce Križevačke biskupije čine Žumberčani. Danas su oni najvjerniji svjedoci postojanja i očuvanja tradicije i ljepote istočnoga obreda koji „nije manje hrvatski“ ili „manje katolički“ od zapadnoga, rimskoga obreda koji slavi većina katolika. Na kraju krajeva, okupljamo se oko „Istoga“, samo što ga svatko slavi na svoj način, prema svojoj tradiciji.